

Taswira za Wahusika wa Kiume katika Riwaya za Waandishi wa Kike

Olivia Kanwa^{ID*}

Idara ya Lugha, Faihi Na masomo ya mawasiliano huo Kikuu cha Bishop Stuart, Uganda

IKISIRI

KUHUSU MAKALA

Makala imechunguza namna waandishi wa kike nchini Kenya na Tanzania wanavyowasawiri wahusika wa kiume. Kwa kutumia mkabala linganishi, riwaya mbili za waandishi wa kike wa Kenya Tumaini (Momanyi, 2006), Dago wa Munje (Ryanga, 2008) na za Tanzania Kipimo cha Mizani (Burhani, 2004) na Hiba ya Wivu (Mwanga, 1997) zimechunguzwa. Kwa kuwa taswira za wanaume katika kazi za fasihi zilizoandikwa na wanawake zimetafitiwa kwa uchache sana mkabala linganishi wa waandishi wanawake wa nchi mbili tofauti haujatumiwa kabisa. Pengo hili limezibwa na makala hii. Waandishi wanaandika kazi zao na kuonesha tawira juu ya jinsia fulani kulingana na taasubi zilizowakuza. Jambo hili huonesha utofauti baina ya mtunzi mmoja na mwingine. Makala hii imejikita kwenye nadharia za uhalisia ujifunzaji wa kijamii iliyo na misingi kwenye uana na nadharia ya mwanaume mpya. Kutokana na uhakiki, wahusika wa kiume wamesawiriwa kwa njia hasi na chanya na waandishi wanawake. Taswira zao hasi ni kama walevi, wababe, wavivu, katili, wadanganyifu na wenye maringo, wapenda rushwa, wadhulumaji, wakorofi, wenye tamaa na washari. Taswira chanya wanazozibua waandishi wanawake kuhusu wahusika wa kiume ni: wenye bidii, wachapakazi, wenye upendo na mshikamano kwa kujitoa kwa ajili ya wengine, wakweli na wawazi. Taswira hizi zinaibuliwa na waandishi kulingana na walivyoichunguza jamii husika. Lengo la waandishi kuyaweka bayana haya ni kutaka jamii ibadilike na kuwa na matendo mema na mazuri hasa kwa hao wahusika wa kiume tuliowaangazia katika makala hii.

Maneno Muhimu:

Taswira,
Waandishi wa Kike,
Wahusika wa Kiume.

Historia ya Makala:

Tarehe ya Kutumwa: 10 Oktoba 2025
Tarehe ya Kurekebisha: 3 Julai 2026
Tarehe ya Kukubalika: 16 Mei 2026
Mtandaoni: 11 Agosti 2025

1. Utangulizi

Kazi ya fasihi huundwa na wahusika ambao hupewa sifa mbalimbali kulingana na lengo la mtunzi ambalo huwasilishwa kwa kupitia taswira zinazowasilishwa kupitia wahusika hao.

1.1. Nadharia zinazoongoza Makala

Katika makala hii nadharia zilizotumika ni nadharia ya Ujifunzaji wa kijamii (Bandura, 1977), nadharia ya mwanaume mpya (Newman, 1978) na nadharia ya uhalisia (Lukacs, 1972).

1.2. Nadharia ya Ujifunzaji wa Kijamii

Hii ni nadharia ya hatua za ujifunzaji na tabia za kijamii ambayo inapendekeza kuwa tabia mpya, mtu huzipata kuangalia na kuiga wengine. Inasisitiza uchunguzi na utengenezaji wa vielelezi na kuiga tabia au mienendo, mielekeo na hisia za wengine. Inachunguza jinsi mazingira na utambuzi vinavyotangiza na kuathiri ujifunzaji wa mtu na tabia yake. Nadharia ilichukuliwa katika saikolojia na kuletwa katika uana kwa maana tabia anazokuwa nazo binadamu hazaliwi nazo bali huzikuta katika jamii ambamo anajifunza kutoka kwa

watangulizi wake au wazazi na jamii kwa ujumla wake (Bandura, 1977). Mihimili ya nadharia. Imeainishwa na Pfohl (1994) kama ifuatavyo:

- Ujifunzaji hutokea kwa kuchunguza tabia na pia kuchunguza matokeo ya hiyo tabia.
- Ujifunzaji unahusu kuchunguza, kupata habari kutokana na ule uchunguzi na kuunda maazimio kuhusu utendakazi wa tabia hiyo.
- Vishawishi vinapima katika ujifunzaji lakini havisababishi ujifunzaji wote.
- Mwanafunzi si mpokezi tulivu wa habari, utambuzi wa mazingira na tabia vinaathiriana katika upataji wa habari wa mwanafunzi.

1.3. Nadharia ya Mwanaume Mpya

Nadharia hii imeasisiwa na mwanasaikolojia wa kisayansi (Newman, 1978) katika afya kwa lengo la kuleta mwamko katika afya. Mawazo ya nadharia hii yanajidhihirisha katika nadharia ya ubabe dume iliyoanzishwa na (Connell, 1987) akielezea jinsi itikad za kiume zilivyo juu kijamii. Nadharia ya mwanaume mpya

*Mwandishi Mkuu. Barua Pepe: kanwaolivia@yahoo.com

Mhariri: Frida Miruka, Chuo Kikuu cha Masinde Muliro, Kenya.

Nukuu: Kanwa.O. (2026). Taswira za Wahusika wa Kiume katika Riwaya za Waandishi wa Kike. Jarida la Kiswahili Sanifu 3(2), 26 – 33.

<https://doi.org/10.61889/beads990>.

ilifafanuliwa na John Beynon mwaka 2002 amabaye aliichipua kutoka nadharia ya ubabe dume kwa kueleza kuwa ubabe dume sio kitu cha kudumu kwa mtu Mihimili ya nadharia: Imeainishwa na [Beynon \(2002\)](#) kama ifuatavyo:

- (i) Kusaidia wake zao na wanawake wengine katika jamii katika kujiendeleza kielimu na kikazi.
- (ii) Kukubali majukumu yoyote ya kiuana bila kujali jinsia bila kujali watu waliowazunguka.
- (iii) Kutoonesha udikteta katika familia zao pamoja na jamii inayowazunguka.
- (iv) Kuwaona wanawake kama viumbe sawa na wanaume kwa kuwaheshimu na kuwapenda katika kila nyanja wanazokuwepo.
- (v) Kukosoa nafasi zao na mazoea yao kama wanaume.

1.4. Nadharia ya Uhalisia

Uhalisia ni mkondo unaosisitiza usanii wa matukio katika maisha ya kila siku Holemman (1972) anaeleza kuwa uhalisia ni ukweli kama ulivyo katika mazingira. Kazi inayotungwa yapaswa kuiga kwa karibu zaidi hali ilivyo katika ulimwengu halisi ([Drabble, 1993](#)). Kwa mujibu wa ([Qusby, 1988](#)), neno uhalisia lilitumiwa kwa mara ya kwanza huko Ufaransa katika mwaka wa 1850 ili kuelezea kazi za sanaa zilizojikita katika kuusawiri ulimwengu kama ulivyo wala sio kama unavyofikiwa kuwa. Msisitizo upo katika kuukaribia ukweli uliopo katika jamii inayohusika. [Lukacs \(1972\)](#), anauona uhalisia kama lengo kuu la msanii au mwandishi. Mihimili ya nadharia; kama zilivyoainishwa na ([Ntarangwi, 2004](#)):

- (i) Uyakiniifu: kuelezea mambo kulingana na hali halisi ya maisha.
- (ii) Wahusika waonyeshwe kama walivyo katika muktadha wa kihistoria na kijamii
- (iii) Usadikifu; yale anayoyaibuliwa katika jamii yawe yanasadikiwa na wasomaji
- (iv) Mshikamano
- (v) Itumie sajili ambazo ni za kawaida. Nadharia hii imemsaidia mtafiti kuyabaini mambo ya kweli ya kiuana yanayowahusu wahusika wa kiume katika kipengele cha taswira. Nadharia hii inaupa uhakiki wa riwaya za Kiswahili mwongozo wa kitaaluma na kwa kuwachora wahusika katika misingi halisi inayojidhihirisha katika ulimwengu halisi ambapo ndipo hujenga mijadala ya kiusomi.

2. Mbinu za Utafiti.

Katika kushughulikia mbinu za utafiti, ambayo yamezingatiwa ni pamoja na muundo wa utafiti, mahali pa utafiti, sampuli lengwa na uteuzi wake, ukusanyaji wa data na uchanganuzi wake.

2.1. Muundo wa utafiti.

Utafiti huu ni wa kimaeezo, katika uwanda wa utafiti wa kijinsi. Utafiti wa kimaeezo umesaidia kutoa

ufafanuzi taswira zinazowasilishwa na wahusika wa kiume katika riwaya.

2.2. Eneo la utafiti.

Utafiti umefanyika maktabani kwa hivyo unahusu eneo kitaaluma katika taaluma ya fasihi andishi utanzu wa riwaya. Ulihushika na uchanganuzi wa riwaya husika na kusoma tafiti mbalimbali zilizofanywa juu ya taswira, wahusika wa kiume na kusoma tahakiki mbalimbali juu ya riwaya na hasa riwaya lengwa. Kazi hii imejikita maktaba ya Chuo Kikuu cha Dar Es Salaam na Bishop Stuart ambako kuna vitabu, majarida, tasnifu na makala za mtandaoni zinayohusiana na mada hii yamesomwa. Vilevile kuna Makala na vitabu vinavyohusu nadharia ya ujifunzaji wa kijamii, mwanaume mpya na uhalisia ambavyo vimesomwa na kuhusishwa katika makala hii.

2.3. Sampuli Lengwa na Uteuzi Wake

Sampuli lengwa hapa ni riwaya za Kiswahili zilizoandikwa na wanawake. Riwaya hizi zimeteuliwa kimaksudi kwa sababu kulikuwa na sababu maalumu ya kufanya hivyo kwani riwaya hizi zimesawiri wahusika wa kiume kwa kina na kugusa masuala ya kiuana kwa undani na kufikisha ujumbe maalumu wa kuleta mwamko kwa wanajamii kuhusiana na masuala ya kijinsia.

2.4. Ukusanyaji wa data na uchanganuzi wake.

Data zimekusanywa kwa kusoma riwaya na tahakiki zinazohusiana pamoja na nadharia husika. Masuala mbalimbali yanayohusu taswira inayowasilishwa na mwanaume katika kilariwaya ilinukuliwa na kuchanganuliwa kwa kutumia mihimili za nadharia na kuweza kupata ujumbe unaowasilishwa katika taswira hizo. Mihimili imekuwa mwongozo mkuu katika kupata data zinazohusina na taswira juu ya wahusika wa kiume.

3. Matokeo Na Majadiliano

3.1. Taswira ya Mwanaume katika Riwaya ya Kipimo Cha Mizani

Katika uchambuzi wa kazi hii mwandishi amemchora mhusika wa kiume kama kiumbe dhaifu japo udhaifu ni wa kiubunifu si kwamba ndiyo hali ambayo mwanaume huzaliwa nayo.

Hii inadhihirishwa na Umari ambao anapangiwa kila kitu na mkewe Mariyamu kuanzia hadhi ya nyumba wanayokaa na pia suala la kumiliki mali. Mariyamu ndiye mwamuzi wa mwisho kabisa katika kila jambo bali Umari anafanya utekelezaji. Kwa mfano, Amini alipofariki Mariyamu alimshinikiza Umari aende mahakamani na amtafute wakili ili amtetee Umari amiliki mali zote za Halima na wanawe, alimchochea maneno mengi na Umari akayasikiliza na kuyafuata hadi kumpokonya Halima wanawe. Mwandishi anaeleza

“Hayo ndiyo niliyotaka kukuuliza,” alisema Mariyamu. “Watoto sasa bado wadogo, lazima wewe sasa ndiye utakayekuwa dhamana wa watoto wale, kama baba yao mdodo. Lakini fikiriri!

Halima akitoka eda atakuwa na haki ya kuolewa na mume mwingine. Ikiwa utamwachia kila kitu mikononi mwake, anaweza akampa mtu mwingine ile mali ya marehemu. Na wewe utabaki na dhamana ya kuwaangalia watoto wake. Hapo si wewe, si watoto! Mtaondokea patupu!” (Uk. 82).

Katika nadharia ya ujifunzaji wa kijamii muhimili usemao: ujifunzaji si hali ya tabia peke yake bali ni mchakato wa utambuzi unaofanyika katika muktadha wa kijamii. (Hill, 1977) Inaonesha kuwa Umari hakuwa na maamuzi katika familia yake bali aliamuriwa na mkewe katika kutekeleza majukumu yake. Elimu aliyokuwa nayo Umari na namna alivyokuwa akisaidiana na kaka yake Amini enzi za uhai wake, hakupaswa kumfanyia yale aliyoyafanya kwa mke wa marehemu kaka yake ambaye ni Halima. Kupokonywa watoto kwa nguvu na kuishi hospitali kama kichaa ni mbinu waliyoitumia ila haikuonyesha utu hata kidogo. Tamaa ya mali ya kumsikiliza mkewe Mariyam, Umari anatenda unyama kwa Halima pamoja na watoto wa kaka yake. Jamii haikumwelewa kabisa Umari na ndio maana mzee Hasani, Selemani na Bi Riziki waliangaika sana kuiokoa familia ya marehemu Amini.

Hata hivyo Maryamu alivyokuwa akimshinikiza Umari kufanya unyama huo kwa Halima jamii nzima ilimshangaa kwa maana mwanamke hapaswi kuwa hivyo. Hoja hii inaelezwa na Mnenuka, (2012) kuwa wanawake wamefunzwa katika hali za kuwafanya wawe na umakini kuliko wanaume na wanapozembea kufanya hivyo watakuwa wamekengeuka maadili yao na kujikita katika hisia ngeni kwa maana akili zao zimeumbwa kwa kuwafanya wawe na hali ya kuwajali walio karibu nao. Pamoja na haya wanaweza kuzikosoa nafasi zao na mazoea yao na kuenenda na hali halisi iliyopo (Morell, 2002). Mwandishi anaeleza:

Mwanaume pia amechorwa kama mtu mkorofi na mshari. Haya yanadhihirishwa na Umari kwa shemeji yake Halima. Hata hivyo Umari tabia hii alikuwa nayo kwa Halima ila kwa Mariyam ambaye ni mkewe alikuwa hafurukuti. Tabia hii ya ushari aliionesha kwa Halima tangu enzi za uhai wa Amini. Hii inaakisi usemi usemao kuwa tabia ya mtu ni ngozi. Umari aliendeleza ushari huo hata baada ya Amini kufariki na ndio maana aliweza kufanikiwa kumpokonya Halima wanae na kumpeleka Halima hospitali kwa kusingizia kuwa ni mgonjwa. Halima tangu enzi za uhai wa mumewe alionesha kumvumilia sana Umari ushari wake ila ilipozidi alimwambia Amini. Mwandishi anaeleza Halima alijua kuwa Umari hampendi na hata wakati mwingine ile heshima ya kishemeji hawezi kumpa, bali husema naye kwa ufupi tu na kwa ukali. Halima alistahamili hayo, kwani hakupenda kugombana naye, wala hakupenda kuleta ugomvi baina ya Amini na ndugu yake, lakini baadhi ya wakati, ujeuri wake ulikuwa

humkasirisha sana, hata humuelezea Amini. (Uk. 42)

Nadharia ya mwanaume mpya mhimili usemao: kuwaona wanawake kama viumbe sawa na wanaume kwa kuwaheshimu na kuwapenda katika nyanja wanazokuwepo (Mooka, 2019). Umari anaweza kuacha ukorofi na kuwa mwanaume mpya kwa kumwona Halima kama mwanamke anayeweza kuwalea wanawe na kusimamia mali kama vile alipokuwepo Amini. Kazi hiyo alikuwa akiifanya mara nyingi Amini alipokuwa anabanwa na kazi za kwenye ajira yake hivyo alikuwa na uwezo wa kuzimudu. Mwanaume mpya anaachana na uovu na kuwa mzuri kwa kumthamini mwanamke na kutomuingilia ili kumdhulumu mali zake. Hoja hii inaelezwa na (Kobia, 2011) anapofafanua kuwa ili kuwa na maendeleo ya kiuana ni muhimu kuwa na mabadiliko yanayoambatana na upendo. Hii hupelekea kuthaminiana katika jamii zetu.

Katika muhimili wa nadharia ya uhalisia usemao: uayakinifu; kuelezea mambo kulingana na hali halisi ya maisha (Morris, 2003). Ukweli ni kwamba Halima alijua kabisa kuwa baada ya Amini kufariki, Umari hawezi kutoa ushirikiano mzuri kwa Halima ilhali anajua kaka yake kafariki. Umari alionyesha ukorofi kwa kudai mali walizoziacha wazazi wao. Alikuwa akimkera sana Amini hadi akaamua kumpa haki yake. Hii ilitokana na hali halisi ya malezi kwa Umari tangu akiwa mdogo kwa maana alikuwa ni wa kupenda mteremko. Hata alipokuwa akimfanyia unyama Halima, baadhi wa wanajamii waliona yuko sahihi na wengine waliona anakosea. Kwa wale waliotawaliwa na mfumo dume, waliona kuwa mwanamke akifiwa na mume hawezi kufanya maamuzi juu ya mali za marehemu bila ndugu wa mume kuingilia kati japo wapo wanaoona anafaa kujisimamia ili kuepusha usumbufu kama aliouleta Umari kwa familia ya Halima. Hii imeelezwa na (Massoud 2022) kuwa taswira ya unyang'anyi na dhuluma huwa anadhihirika moja kwa moja katika kazi za fasihi na jamii kwa ujumla.

Zipo jamii ambazo bado zimejikita msimamo wa kuwaona watoto wa kiume kuwa hawafanyi makosa na kwa muda wote wafanyayo yanapaswa kuheshimiwa na jamii kwa ujumla. Hata hivyo, jamii nyingi hazitilii maanani dhana hiyo na kumuacha mtoto wa kiume akiwa na ujeuri kwa ndugu zake wa jinsi nyingine. (Connell, 2005) anafafanua kuwa mifumo hii ni ya kibabe ambayo huonesha kuwa mwanaume anachofanya ni sawa. Dhana hii inaangazia uhusiano wa nguvu, mamlaka na kihimaya baina ya wanaume na wanawake na jinsi wanaume wanavyotumia uwezo huo ili kuwatawala, kuwadhulumu na kuwanyanyasa wanawake.

Mwanaume amechorwa kama mtu mwenye bidii na mchapakazi. Hii imedhihirishwa na Amini pamoja na mzee Hasani. Amini alipofungua duka lake na mkewe waliwaza wa kuwasaidia kuuza duka lao hadi wakamkumbuka mzee Hasani kuwa ni chapakazi na

anajituma sana katika kazi. Amini alikuwa akifanya kazi serikalini lakini bado alikuwa na juhudi za kufungua kiwanda chake ili akuze kipato chake. Alikuwa akihudumia shamba lake kwa kuwasimamia vibarua waliomsaidia na kuwalipa kadri ya kazi walizozifanya. Aliwajibika sana kwa ajili ya familia yake. Mwandishi anaeleza

Wakati huu, Amini alikuwa na kazi nyingi sana hata hakuwa na nafasi ya kukaa sana nyumbani na kupumzika, au kuzunguma, au kucheza na wanawe kama zamani. Alikuwa akirejea mchana wakati wa chakula, na baada ya kula na kupumzika muda mfupi tu, alitoka tena kuendelea na kazi zake... Duka alimwachia mzee Hasani, ambaye aliliendesha kwa uaminifu na Amini hakupata kumsaili kwa hili wala lile. Alimpitia tu kila mara kumsikiliza kuhusu mahitajio na hesabu, na bidhaa gani zinazohitajika. (Uk. 63).

Katika nadharia ya ujifunzaji wa kijamii mhimili usemao; mwanafunzi si mpokezi tulivu wa habari, utambuzi mazingira na tabia vinaathiriana katika upataji wa habari wa mwanafunzi. (Bly, 1990) Amini na Mzee Hasani walijifunza kuwa mwanaume lazima afanye kazi kwa bidii na wakawa ni wachapakazi sana na wana bidii ya maendeleo. Amini akiwa bado kwenye ajira bado alifanya biashara yake na kilimo. Mzee Hasani alipendwa sana kazini kwake alipokuwa bado kaajiriwa kutokana na uchapakazi wake. Uchapaji kazi huo ndio ulimfanya Amini amtafute na kumkabidhi aliendeshe kwani alimjua bidii yake. Hii ni kutokana na malezi waliyopewa ya kuwaandaa kujitegemea kama watoto wa kiume ambao watakuja kuwa baba wa familia na majukumu. Hii inaakisi usemao kuwa mwanaume ndiye kichwa cha familia. Hii ni pamoja na kuweza kuihudumia familia yake kwa mahitaji mbalimbali. Wanasaikolojia wanaeleza kuwa mtu mzungumzaji anapaswa awe mtendaji mzuri pia. Skinner (1963) anapoeleza kuwa tabia za maneno zidhihirishwe kwenye matendo ya wazungumzaji.

3.2. Taswira ya Mwanaume katika Riwaya ya Dago Wa Munje

Ryanga amewachora wahusika wa kiume kwa taswira mbalimbali kulingana na lengo Lake. Kwanza amemchora mhusika wa kiume kama mvivu, mchafu, kikojozi na asiyependa kusoma. Hii imedhihirishwa na Dago ambaye alikuwa akiwatia aibu marafiki zake kwa kuchelewa kuja shule na akifika anakuwa mchafu sana. Marafiki zake walikuwa wakimshauri sana kufanya bidii darasani ila akawa bado hajitumi. Hii ilidhihirika pale Dago alipowasili darasani kwa kuchelewa akakuta mwalimu anaita majina darasani. Mwandishi anaeleza.

Hakuna siku anayowasili shuleni kabla ya kengele kupigwa,” Juma alimning’onezaa mwenzake. “Na nguo zake wazona zilivyo!” Rashidi aliongeza, akiashiria jinsi zilivyokunjanakunjana “Na mswaki pia pengine hajapiga, mchafu yule!” Juma alinong’oneza maneno haya huku

akimfanyia Dago ishara ya kuonyesha kinywa hatari! (Uk. 24).

Nadharia ya mwanaume mpya mhimili usemao: kutokuonesha udikteta katika familia zao na jamii inayowazunguka (Newman 2012). Dago anapaswa kubadilika na kuwa mwanaume mpya kwa kutokuwa na ujeuri na mbabe katika familia yake na kwa walimu pamoja na wanafunzi wenzake wanaomfuatilia ili awe kijana mpya anayependa kusoma na kufaulu. Dago anapaswa kuwa msikivu darasani na kuanza kujisomea na ndipo tabia nyingine zitakuwa zikibadilika hatua kwa hatua na kuwa mwanaume mpya. Ubadilikaji wa tabia ni hatua kwa hatua na hatimaye kuwa mpya kabisa (Skinner 1963) anaeleza kuwa ubadilikaji wa tabia ni sayansi inayoenda hatua kwa hatua na kuhitaji ufuatiliaji kwa kila hatua mpaka kufikia sehemu lengwa.

Nadharia ya uhalisia katika mhimili usemao: uyakini; kueleza mambo kulingana na hali halisi ya maisha (Cutrufelli, 1983). Hii inaonesha kuwa mwanaume anapokuwa na tabia za ajabu, wanaume wenzie au kama ni mwanamke basi wanawake wenzie huona aibu. Dago alioneka mchafu siku zote na wala hapendi kusoma. Jambo hili liliwapa wakati mgumu marafiki zake mara waanzapo kumsema Dago darasani. Huu ni ukweli katika jamii tuliyonayo maana kila mwanajamii hujipa na nafasi ya kufuatilia mwenendo wa mwanajamii mwenzie.

Mhusika wa kiume amechorwa pia kama msemakweli na mpenda urafiki na wenzake. Hii imedhihirishwa na marafiki zake Dago ambavyo wamekuwa wakimshauri kila mara na kuwa karibu naye ili kumbadilisha kitabia. Rashidi na Juma wamekuwa wakimwambia ukweli Dago wakitaka awe sawa na wenzake kitabia na kimasomo. Suala la uchafu na kutopenda kusoma na kuchelewa kuja shuleni walikuwa wakimweleza waziwazi wakitaraia rafiki yao abadilike ili asiwe anasemwa semwa na kila mtu shuleni na mtaani kulingana na mwonekano wake. Walimweleza ukweli na hawakutaka kumcheka maana walijua akiona nao wanamcheka atakata tamaa na kuona hana tena mtetezi pale shuleni na mtaani. Dago hakuwasikiliza kwa ushauri wampao ila wao waliendelea kumkazania na kumfuatilia katika nyendo zake. Mwandishi anaeleza

Rashidi alisema, “Dago, sisi ni marafiki, lakini wewe mwenyewe wajiletea matatizo shuleni, kwa kutofanya kazi za shule. Hata tunapouita tusaiane nyumbani kwetu wewe hukataa. Mara ngapi tumekuambia jambo la kufanya unapolala? Wewe hutusikizi!” Dago aligeuka na kuwakabili, “Marafiki kama nyinyi siwataki. Niondokeeni.” (Uk. 89).

Nadharia ya ujifunzaji wa kijamii mhimili usemao: vishawishi vinapima katika ujifunzaji lakini havisababishi ujifunzaji wote (Morell, 2005). Rashidi na Juma walifunzwa kuwa wakweli kwa wanaume wenzao ili kuweza kuleta mabadiliko kwa mwanaume mwenzao. Hilo walilisimamia kwa Dago kwa mujibu wa familia zao

na jamii kwa ujumla ingawa halikuzaa matunda yote kwa Dago japo ilimsaidia kwa kiasi kikubwa kuwajua marafiki zake wa kweli.

Nadharia ya uhalisia mhimili usemao: itumie sajili ambazo ni za kawaida. (Otite, 1994) Inaonesha kuwa marafiki zake Dago walikuwa wasema kweli kwake hawakuwa na unafiki kabisa. Kila jambo lililoonekana halipendezi, walimwambia kwa kutumia taratibu za kawaida za mazungumzo ya marafiki na kushauriana. Rashidi na Juma ndio vielelezo vya marafiki wa Dago ambao ni wasemakweli waliomtaka Dago kubadilika ili jamii isiwe inamshangaa. Hii inaonesha kuwa ubadilikaji wa tabia ni suala la kijamii pia. (Pfohl, 1994) anaeleza kuwa tabia ajifunzazo mwanadamu ndizo humkuza. Kujitoa kwa ajili ya wenzao na kusaidiana kurekebisha tabia zisizofaa ni jukumu la wanajamii kwa ujumla.

3.3. Taswira ya Mwanaume katika Riwaya ya Hiba ya Wivu

Zainabu Mwanga amewachora wahusika wa kiume kwa namna tofauti tofauti. Mwanaume amechorwa kama mwenye upendo wa dhati mwenye hali ya kujali matatizo ya wenzake. Hii imedhihirishwa na lhucha ambaye ni mume wa Farida anaonyesha upendo wa dhati kwa mkewe. Anajali familia yake na kuihudumia kwa namna mbalimbali. Lhucha anapata wakati mgumu baada ya kurudi nyumbani usiku bila kumkuta mkewe nyumbani. Mwandishi anaeleza kuwa:

Lhucha aliendelea na mawazo ya kila namna. Alijiuliza maswali, akajijibu mwenyewe; alipanga akapangua; ili mradi mambo kichwani hayakumwendea vizuri. Alivurugikiwa hasa. Hakulala mpaka saa kumi na nusu ndipo usingizi ulimpitia. (Uk. 13).

Suala kujali matatizo limeonekana kwa Ray baada ya kuharibikwa na gari na kushindwa kumfikisha Farida alikokuwa anaenda kwa wakati. Farida alipoanza kulia na kuumia sana Ray alijisikia vibaya na kuanza kutafuta namna ya kumsaidia. Mwandishi anaeleza:

Dreva wa tekisi aligeuza uso akamtazama Farida. Alijiuliza tatizo gani kubwa lililomsibu kiumbe huyo wa kike hata aamue kwenda Mwenge usiku ule wa manane? Na huko Kinondoni alikokuwa anakimbilia kwenda kabla ya lile gari kuna nini? Alitamani sana kujua, na ndipo alipoamua kumuuliza. "Inavyoelekea, una tatizo kubwa sana dada. Ni vibaya ukieleza tatizo lako? Huenda nikakusaidia kwa kukupa ushauri." Alitabasamu baada ya kuuliza. (Uk. 9).

Katika nadharia ya ujifunzaji wa kijamii, mhimili usemao: ujifunzaji si hali ya tabia peke yake bali ni mchakato wa utambuzi unaofanyika katika muktadha wa kijamii. (Hill, 1977).

Hapa tunaona lhucha ambaye ni mwanaume katika familia, alimpenda sana mkewe na kuijali familia yake. Haya ndiyo majukumu ya mwanaume katika jamii, utamaduni pia humwelekeza mwanaume kufanya hivyo

maana ndivyo alivyofunza katika familia ili amtunze mkewe kwani asipofanya hivyo kiuana anakuwa hajawajibika kama mkuu wa kaya. Mielekeo ya jamii pia inaonesha kuwa mwanaume ndiye mtawala wa familia hivyo anapaswa kuyakabili majukumu ya kuitunza familia na kumpenda mkewe. Katika nadharia ya mwanaume mpya inatueleza kuwa mwanaume anapaswa kujitambua nafasi yake katika familia na katika jamii. Anapaswa kusimama kwenye nafasi yake kama mwanaume huku akishirikiana na mkewe katika kazi mbalimbali za familia ili kuleta maendeleo (Nzong'a, 2020).

Kiuhalisia mwanaume akikwepa majukumu hayo, jamii inayoendekeza mfumo dume huona ni kawaida na wala haimshangai na kumuona wa ajabu au hovyoy. Zipo familia ambao zina wanaume wa namna hiyo na mwanamke akilalamika jamii inamshangaa kwani kufanya hivyo ndiko kuuendekeza ubabedume (Kabira, 1994). Jamii inamuangalia mwanaume kama kichwa cha familia katika mambo ya maamuzi ila familia ikiyumba na kuanza kuombaomba anayelalamikiwa ni mwanaume kwa kutotimiza wajibu wake wa kutoa maamuzi ya nini kifanyike kwenye familia yake ili kujinasua katika hali ngumu inayowakabili. Katika jamii za namna hii mwanamke anakuwa hana nafasi ya kufanya lolote yeye anakuwa kama mtoto wa kupewa maelekezo nini afanye. Anayeleeza haya Connell (1995) kuwa mwanaume anapomiliki kila kitu katika familia akiwemo mkewe huo ndio uanaume. Hayo ndiyo yanakuwa maisha ya kawaida katika jamii zenye mfumodume. Kiuhalisia Nassoro (2017) anaeleza kuwa zinazodhihirishwana mwanaume ukubwani zinatokana na malezi ya jamii iliyomkuza na ndipo wengi wanaanza kukwepa majukumu yao na kuwaacha wake zao wakielemeza na familia. Dempsey (1992) anaeleza kuwa mambo ya uana huwa yanaendana na mabadiliko kila uchao ili kuenenda na matakwa ya kijamii.

Mwanaume pia amechorwa kama mwenye uchu wa wanawake. Hii imedhihirishwa na Ray baada ya kumsaidia Farida kumpa malazi, asubuhi yake akaanza kumtamani kimapenzi. Pamoja na Farida kuonyesha kuwa mawazo yake yote yako kwa mumewe, licha ya ujinga alioufanya kwa kusukumwa na wivu hatimaye kujitia matatizoni na kumuangaisha mumewe bila kulala wala kufanya kazi kwa siku zote alizokuwa akumuwaza na kumtafuta mkewe. Ray alimwita Farida dada maana walitokea wote Moshi ila bado alitamani kimapenzi. Alitamani aachane na lhucha ili awe mke wake. Mwandishi anaeleza

Mwishowe nje kushikwa wizi, wizi ambao huitwa ugoni. Sitaki! Japo Farida namtaka. Namtaka sana, tena sio awe rafiki tu, bali namtaka awe mke wangu. Kaolewa ndio, lakini hata mie pia ni mwanaume, naweza kuo. Kati ya wasichana wote niliowahi kuwaona, mtoto huyu wa kwetu kanimaliza. Nimempenda, nimeishachagua, nitamwoa. Ni mzuri. anajua kupenda. Penye nia pana njia. Uwezo ninayo, na sababu ninayo. (Uk. 29).

Nadharia ya mwanaume mpya mhimili usemao: kusaidia wake zao na wanawake wengine katika jamii katika kujiendeleza kielimu na kikazi (Newman, 2012). Ray alitakiwa kumsaidia Farida bila kutegemea malipo ya mapenzi. Lengo la Farida ilikuwa ni kusaidiwa ili ajinasue katika ujinga wa wivu alioufanya na siyo kumsaliti mumewe. Ray alipaswa kumnasua katika huo mtego ili ndoa yake iwe salama na si vinginevyo. Ray anapaswa kubadilika na kuwa mwanaume mpya aache kuendekeza tamaa za mwili za kumwona kila mwanamke na kuhisi ni halali yake kufanya naye mapenzi.

Katika nadharia ya uhalisia katika mhimili usemao: wahuika waonyeshwe kama walivyo katika muktadha wa kihistoria na kijamii (Uchendu, 1993). Ray alionesha uchu wa wanawake kwa kumtaka Farida kimapenzi baada ya kumpa malazi nyumbani kwake. Alitamani Farida amwache lhucha aje kuolewa kwake kwa maana ni mchaga mwenzie. Katika muktadha wa kihistoria, watu wanapokutana na kujenga ukaribu huanzisha undugu zaidi ya ule wa watu wa tumbo moja. Katika mahusiano ya kijamii, Farida angefanya kituko cha ajabu kumwacha mumewe na kuolewa kwa Ray ilhali yeye ndiye aliyefanya upuuzi wa kumfuata mumewe akihihi yuko kwenye mambo machafu. Kutokana na hilo aliona bora arudi kwa mume wake kwa kumdanganya Ray kuwa ataenda kumwacha. Hata hivyo kwa hoja hii Farida alijiponza mwenyewe kutokana na ujinga alioufanya na kumwingiza Ray mtegoni. (Mooka, 2019) anaeleza kuwa mwanamke anagandamizwa sana na kukosa haki nyingi ambazo nyingine hujikoshesha mwenyewe.

3.4. Taswira ya Mwanaume katika Riwaya ya Tumaini

Clara Momanyi ametumia wahuika wa kiume katika riwaya yake ya Tumaini ingawa mhusika mkuu ni mwanamke ambaye ni Tumaini. Amewachora wahuika wa kiume kwa namna mbalimbali. Mhusika wa kiume amechorwa kama mwenye tamaa, asiyeshaurika na mbabe. Hii imedhihirishwa na mzee Masumbuko ambaye alikuwa na tamaa ya kumwozesha mwanae tena kwa ubabe kabisa kwa maana aliona kuwa pesa za mahari ni kitu cha msingi kwake kuliko binti yake kuendelea na masomo. Alifanya mipango ya kumwozesha bila ridhaa yake Tumaini na wala mkewe hakuwa na la kusema juu ya hili maana mumewe alikuwa mkali sana. Alikuwa na tamaa ya kupata pesa za mahari haraka.

Nadharia ya ujifunzaji wa kijamii katika mhimili: vishawishi vinapimakatika ujifunzaji lakini havisababishi ujifunzaji wote (Hamisi, 2018) Jamii inamfunza mtu namna ya kuwa katika jamii yake kulingana na tamaduni zao. Inaonyesha kuwa katika riwaya hii mzee Masumbuko alikuwa na tamaa ya kupata pesa kupitia kumwozesha mwanae Tumaini kwa nguvu. Alikuwa mbabe sana na wala mkewe hakumsikiliza. Baada ya kumlazimisha Tumaini kufanya tohara ili aolewe. Kiutamaduni mwanaume anapewa mamlaka katika familia na ndiyo maana mzee Masumbuko hakumsikiliza

mkewe pamoja na ndugu zake katika maamuzi. Mielekeo ya jamii inayotawala ni kuwa wanaume ni wababe hasa wafanyavyo mambo yasiyokubalika katika jamii au familia. Katika mfumo wa kuumeni hili huonekana siyo kosa. Mfano (Kanana, 2000) anafafanua mamlaka za kijinsia kuwa mwanaume anapaswa kuonesha uanaume wake kwa kuwa na mamlaka katika familia yake. Yeye ndiye muamuzi wa mwisho.

Mwandishi amemchora pia mhusika wa kiume kama mtu mwenye kuthamini jinsi ya kike, mwenye moyo wa kumsomesha na ni mchapakazi. Shabani mumewe Halima alimpenda sana binti yake Riziki na kumpatia elimu tofauti na wanaume wengine ambao waliothamini jinsi ya kiume na kuwaacha wa kike. Wazazi wa Riziki hawakukubaliana kabisa na ndoa za utotoni na kuwatakatiza masomo mabinti na kuwaoza kwa waume wasiowajua na kuwasababishia matatizo mengi katika familia zao. Mwandishi anaeleza:

Wasichana wadogo waliozwa kwa waume wasiowajua na mipango yote ilitekelezwa na wazazi. Wale waliobahatika kum tumaliza elimu ya msingi na kujiunga na shule za upili walikuwa wachache mno. Riziki alikuwa mmojawapo wa waliobahatika. Hii ni kwa sababu wazazi wake waliuona umuhimu wa kumuelimisha mtoto wa kike. Shabani na mkewe Halima walikuwa mstari wa mbele kupinga ndoa hizo za lazima. (Uk. 15).

Nadharia ya ujifunzaji wa kijamii katika mhimili usemao: ujifunzaji si hali ya tabia peke yake bali ni mchakato wa utambuzi unaofanyika katika muktadha wa kijamii. (Hill, 1977) Shabani alifunzwa namna ya kumjali mkewe pamoja na familia yake kwa ujumla bila kuwabagua. Inaoneshwa kupitia Shabani baba yake Riziki ambaye anatumia nguvu yake kubwa kumsomesha mwanae wa kike Riziki kwa kumsisitiza kufanya vizuri katika masomo. Riziki alijitahidi sana kimasomo kulingana na alivyokuwa akisisitizwa na baba yake. Shabani alikuwa na elimu ya kiuana na ndiyo maana aliwathamini sana watoto wa kike tofauti na mzee Masumbuko ambaye aliwaona kama chanzo cha mapato kupitia mahari mara waolewapo.

Nadharia ya mwanaume mpya katika mhimili usemao; kusaidia wake zao na wanawake wengine katika jamii kujiendeleza kielimu na kikazi (Hamisi, 2018). Shabani ni mwanaume mpya ambaye aliachana na tabia za kuwagandamiza wanawake wasisome bali wawe tu wa kuolewa na kukaa ndani. Inaonyesha kuwa Shabani alikuwa na mahusiano mazuri na watoto wa kike na ndio maana hawakumwogopa kama ilivyokuwa kwa wazai wengine kama mzee Masumbuko ambaye hakuwa na uhusiano mzuri na watoto wake wa kike. Upya wa Shabani kwa kuwa karibu nao uliwafanya watoto wa kike wamsikilize na kufuata anayowashauri na ndio maana walifanikiwa kimasomo. Tumaini alipita miji mingi ila akakimbilia kwa Sahabani kwa maana alijua kuna msaada. Shabani alimpenda maendeleo ya watoto bila

kubagua jinsi kama ilivyo kwa wanaume wengine. Hii inaelezwa na (Reed, 1975) anaposema kuwa uhuru wa wahusika huwafanya waweze kueleza uhalisia wa mambo yanayopatikana katika mazingira halisi wanayoishi. Kulingana na (Kimondiu, 2025) anaeleza kuwa mwanaume mpya ana hisia chanya, anawaheshimu wanawake na anawaona wanaume kwa wanawake kuwa viumbe sawa. Lakini pia ni mtu anayejipenda kwa kuzingatia jinsi hulka yake ilivyo. Ana hisia za kike za kulinda watoto kama baba mwema.

4. Hitimisho

Waandishi wametumia taswira mbalimbali kuwasawiri wahusika wa kiume ambapo imedhihirika kuwa wanazo taswira kama ubabe, ujeuri, ulevi, unyanyasaji wa wanawake, kutopenda elimu kwa watoto wa kiume pamoja na taswira nyinginezo. Wahusika wa kiume katika riwaya zote nne wameonesha taswira hasi na chanya ambazo zimo katika jamii nyingi za Kiafrika na kwingineko kwa lengo la kuzitaka jamii kubadilika na kwa zile chanya kuziendeleza ili jamii iweze kuwa na maendeleo zaidi. Haya yanafafanuliwa na (Muasa, 2015) anapoeleza kuwa taswira zinazoibuliwa na wahusika katika kazi ya fasihi zinadhihirisha mambo yaliyomo katika jamii ambapo mengine huhitaji kuendelezwa na mengine kurekebisha ili jamii iweze kusonga mbele.

Makala hii ni tathmini ya juhudi zinazofanywa na baadhi ya waandishi wa kike wa kazi za Kiswahili na kuzibainisha taswira za wahusika wa kiume katika kazi za kifasihi. Aidha, ni kigezo cha kutathmini mchango wa waandishi wa kike kutumia sanaa ya uandishi kujitambulisha na kugeuza hali yao katika jamii kama ilivyoielezwa katika tafiti tangulizi kuwa waandishi wa kike walikuwa hawapewi kipaumbele katika uandishi wao na wala kazi zao hazikuthaminiwa kama zilizoandikwa na waandishi wanaume. Sasa hali inabadilika maana waandishi wanawake wanazidi kushika kasi katika uandishi. Vile vile, kazi za waandishi wa kike zinasomwa kila mahali hadi kwenye mitaala ya ngazi mbalimbali za elimu.

Marejeleo

Bandura, A. (1977). *Social Learning Theory*. Engewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall

Beynon, J. (2002). *Masculinity and culture*. Open University Press.

Bly, R. (1990). *Iron John: A book about men*. Addison-Wesley.

Burhani, Z. (2004). *Kipimo cha mizani*. Nairobi, Kenya: Longhorn Publishers Ltd.

Connell, R. W. (1987). *Gender and power: Society, the person and sexual politics*. Stanford University Press.

Connell, R.W. (1995), *Masculinities*, Cambridge Plity Press.

Connell, R.W. (2005), *Masculinities* (2nd ed). University of California Press.

Cutrufelli, M. R. (1983). *Women of Africa: Roots of Oppression*. London: Zed Press.

Dempsey, K. (1992). *A Man's Town: Inequality between Women and Men in Rural Australia*. Oxford: Oxford University Press.

Drabble, B. (1993), *Excalibur: Aprogram for Planning and Reasoningwith Processes, Artificial Intelligence Applications Institute, University of Edinburgh, Scotland, UK*.

Hamisi, L. (2018). *The Boy Child and New Gender Imperatives in Kenya: Investigating School Dropout among Boys in Marakwet County*.

Hill, J. S. (1977). *The romantic imagination*. London, Englan Macmillan Press Ltd.

Kabira, W. M. et al (eds) (1994). *Delusions: Essays on SocialConstruction Gender*. Nairobi: African Women Development andCommunication (FEMNET).

Kanana, A. S. (2000). *Changing the patriarchal attitude of Ovawambo men: Can the Bible help?* (Unpublished master's thesis). University of Natal, Pietermaritzburg.

Kimondiu, K. D., et al. (2025). *Uchanganuzi linganishi wa usawiri wa wahusika wa kiume katika riwaya ya Kiswahili*. *European Journal of Linguistics*, 4(2), 49-67.

Kobia, J. M. (2011). *Taswira za kiuana katika nyimbo za tohara za wanaume miongoni mwa Waigembe nchini Kenya* (Unpublished doctoral thesis). Kenyatta University, Nairobi.

Lukacs, G. (1972). *Studies in European Realism. A Sociological Survey of Writings of Balzac, Stredhal, Zola, Tolistoy, Gorki & Others*. London. Marlin Press.

Massoud, R.S. (2022) *Kuchunguza Taswira katika Nyimbo za Taarab za Kimahaba za Khadija Kopa, Tasnifu ya shahada ya uzamili, Chuo Kikuu Huria cha Tanzania* (Haijachapishwa).

Mnenuka, A. (2012). *Tofauti ya dhana ya mwanamke katika jamii: Mifano kutoka taarabu (mipasho) na nyimbo za Kibena*. *Swahili Forum*, 19, 23-44.

Mo'd, M. (2017). *Ulinganishi wa tabia za wahusika wakuu na dhamira katika riwaya za Kusadikika na Utengano* (Unpublished master's thesis). Open University of Tanzania.

Momanyi, C. (2006). *Tumaini*. Nairobi, Kenya: VIDE-MUWA.

Mooka, E. (2019). *Masculinity in selected realistic young adult novels by Kenyan writers* (Unpublished doctoral thesis). Kenyatta University.

Morell, R. (2002). *Mutations in a novel genre are associated with hearing loss, linked to the DFNB 6 locus*. Vol. 7.

Morell, R. (2005). *Foreword to men behaving differently*. In G. Reid & L. Walker (Eds.), *South African men since 1994* (pp. xx-xx). Cape Town, South Africa: Double Storey.

- Morris, P. (2003). Realism. London, England: Routledge and Keegan Paul Ltd.
- Muasa, N.M. (2015) Ujenzi wa Taswira: Dhima ya Tashibihi, Sltiari, Tashtiti na Maelezo ya Mandhari katika Utendi wa Ngamia na Paa, Tasnifu ya shahada ya uzamili, Chuo Kikuu cha Nairobi. (Haijachapishwa)
- Mwanga, Z. (1997). Hiba ya wivu. Tanzania: Ruvu Publishers.
- Nassoro, B. M. (2017). Dhima ya taswira katika hadithi za watoto: Uchambuzi wa vitabu vya hadithi vinavyosomeshwa Zanzibar (Unpublished master's thesis). University of Dar es Salaam.
- Newman, M. (2012). Community food webs: Data and theory. University of Arizona Press.
- Njogu, K. na Chimera, R. (1999) Ufundishaji wa Fasihi, Nadharia na Mbinu. Jomo Kenyatta Foundation. Nairobi
- Njogu, K., & Wafula, M. (2007). Nadharia za uhakiki wa fasihi. Nairobi, Kenya: The Jomo Kenyatta Publishers.
- Ntarangwi, M. (2004) Uhakiki wa Kazi za Fasihi, Augustana

College, Rock Island, IL 61201

- Nzong'a, P. (2020). " Mgao Mpya wa Kazi za Mwanaume katika Hadithi Fupi za Kiswahili" Tasnifu ya Shahada ya Uzamili katika Fasihi ya Kiswahili, Chuo Kikuu cha Kenyatta. (Haijachapishwa)
- Otite, o. (ed) (1994). Sociology: Theory & Applied. Lagos: Malthouse Press Limited.
- Pfohl, S.J. (1994) Images of Deviance and Social Control: A Sociological History, McGraw-Hill, New York.
- Qusby, I. (Ed). (1988). The Cambridge guide to Literature in English. Guild Publishing /Cambridge University Press.
- Reed, E. (1975) Women's Revolution: From Matriarchal clan to Patriarchal family. New York: Pathfinder Press, Inc
- Ryanga, S. (2008). Dago wa Munje. Nairobi, Kenya: Jomo Kenyatta Foundation.
- Skinner, B.F. (1963) Operant Behaviour: American Psychologist, 18,503-515
- Uchendu, P. K. (1993). The Role of Nigerian Women in Politics. Enugu: Fourth Dimension Publishing Co. Ltd.